

Jaume de PUIG I OLIVER

ELS MANUSCRITS DEL *LIBER CREATURARUM* DE RAMON SIBIUDA: UN INVENTARI TOTHORA OBERT

Quan, ja fa alguns anys, vam començar d'estudiar l'obra de Ramon Sibiuda, partíem de la llista de disset manuscrits del *Liber creaturarum* que l'any 1966 havia donat Friedrich Stegmüller.¹ Al cap de deu anys, Horacio Santiago-Otero va ampliar la llista inicial de Stegmüller, fent-la arribar a trenta-cinc exemplars.² De fet, no tots els manuscrits que reportava Santiago-Otero ho eren del *Liber creaturarum* en un sentit autèntic. No ho era el ms. 2170 de la Bibliothèque Royale de Bèlgica, que és una revisió-correcció-redacció en millor francès -i tardana- de la traducció de la *Viola animae* feta per Charles de Blendecq (edicions: Arras, Guillaume de la Rivière 1600 i 1616), perquè, com tothom sap, la *Viola animae* és una refosa-resum del *Liber creaturarum* feta pel cartoixà belga Pierre Dorlant (1454-1507). Tampoc no és del *Liber creaturarum* el ms. 324 de la Universitätsbibliothek de Bonn, que conté, a tot estirar, un «excerptum» de l'obra de Ramon Sibiuda. En cas semblant es troben, d'entre els que assenyalava Santiago-Otero, Wolfenbüttel, Herzogliche Bibliothek, *August. lat.* 3914, i Erlangen, Universitätsbibliothek 571. De manera que, de fet, Santiago-Otero elevava el número de manuscrits del *Liber creaturarum* a trenta-un.

Amb la llista que tot seguit publiquem, aquest nombre s'eleva a trenta-cinc pel que fa al *Liber creaturarum*, i a quaranta si hi afegim, com farem, els «excerpta» coneguts de Santiago-Otero i les dues abreviacions que han aparegut darrerament, bo i recollint en apèndix el ms. 2170 de la Bibliothèque Royale de Bèlgica, encara que respongui a un altre contingut.³ Classificarem els manuscrits, fins on sigui possible, per ordre cronològic. Per això, repartim la nostra llista en tres seccions: 1) la dels manuscrits datats; b) la dels manuscrits no datats; i 3) la dels «excerpta» i abreviacions. Donem a cada manuscrit un número purament ordinal i conservem per a cadascun d'ells la lletra identificativa que els fou assignada per F. Stegmüller;

1. Cf. *Raimundus Sabundus. Theologia Naturalis seu Liber creaturarum. Faksimile Neudruck der Ausgabe Sulzbach 1852. Mit litterargeschichtlicher Einführung und kritischer Edition des Prologs und des Titulus I* von Friedrich STEGMÜLLER, Stuttgart-Bad Cannstat, Friedrich Fromman Verlag 1966, 6*-11*

2. Cf. HORACIO SANTIAGO-OTERO, *Manuscritos del «Liber Creaturarum» de Ramón Sabunde*, dins «Revista Española de Teología», XXXVII (1977), 423-425.

3. Sobre aquest volum vegeu més avall la fitxa corresponent al manuscrit núm. 43.

essent incomplet el seu inventari, hem atribuït lletres noves als manuscrits apareguts amb posterioritat als de Stegmüller; així volem evitar duplicitats, al mateix temps que inscrivim el nostre treball en la discreta corrua dels qui ens han precedit. Quan no hem pogut consultar un manuscrit directament, reproduïm les referències essencials que trobem en el catàleg de la biblioteca on és guardat o a la bibliografia que ens l'ha fet accessible, completant dades, si s'escau, amb les indicacions que hem pogut aplegar çà o lla.⁴

La llista que avui gosem presentar no es pot considerar tancada a cap efecte, ni de bon tros. Si en vint-i-cinc anys de renovació dels estudis sibiudians han aparegut divuit manuscrits més sobre una base de partida de disset, ningú no sabia pretendre avui que ja hem tocat fons. El normal és de suposar que els anys vinents caldrà procedir a fer addicions i qui sap si alguna rectificació important a les llistes. Mentrestant, allò que és indiscutible és que el camp dels estudis sibiudians no para d'ampliar-se, i tot just es comença d'insinuar una recepció de la seva obra que fins fa ben pocs anys era del tot inimaginable.

Manuscripts del Liber creaturarum

1. *Manuscripts datats*

1.- P = Tolosa de Llenguadoc, Bibliothèque Municipale, ms. 747, any 1437

Scientia libri creaturarum siue libri nature et sciencia de homine / Ramundi Sibiude

[Primera redacció].- 1437 II 13 (f. 279^m)

279 ff. (1 col., 38-39 línies), relligat : pergamí : il. ; 28 cm

Ms. En llatí. Diverses mans (canvis als ff. 149, 225 i 252). Havia pertangut a Berenguer Fabre (Operarii), notari. Redactat a Tolosa de Llenguadoc. Quinze edicions llatines, tres de les quals incunables.

Lletra gòtica. El text és dividit en paràgrafs introduïts per títols en tinta vermella, que solen correspondre a les inscripcions que porten els *tituli* en

4. Fins on ha estat possible, seguim la normativa de descripció de manuscrits recomanada al capítol IV de les *Anglo-American Cataloguing Rules*, 2nd Edition, i revisada l'any 1988. No havent pogut tenir a les mans els manuscrits, llevat d'un, i essent els catàlegs impresos, a partir dels quals hem treballat, força desiguals en les descripcions, no donarem l'incipit ni l'explicit dels diferents manuscrits, perquè els que figuren als catàlegs respectivament ja hi són de bon trobar i els altres, per ara, no ha estat al nostre abast de poder-los oferir.

les edicions antigues i modernes. Una mà posterior ha afegit a cada paràgraf el número de referència als *títuli* de les edicions, des de 1 a 300. Correccions marginals a partir de l'hològraf de l'autor. Relligadura antiga

Cf. *Catalogue des Manuscrits des Bibliothèques des Départements*, t. VII, *Manuscrits de la Bibliothèque de Toulouse*, París, Imprimerie Nationale 1883, 440-441; Charles SAMARAN, Robert MARICHAL, *Catalogue des Manuscrits en Écriture Latine portant des indications de date, de lieu ou de copiste*, tome VI, París, CNRS 1968, 417, pl. XCII

2.- R = Biblioteca Apostolica Vaticana, Reginensis lat. 397, a. 1438
Sciencia libri creaturarum siue libri nature et sciencia de homine / Remundus Sebude

[Primera redacció].- 1438 X 14 (f. 291')

291 ff. [per equivocació hi ha un salt des del f. 80 al 91; per tant, de 291 ff. cal restar-ne 10 = 281] (1 col. 35-45 línies) : relligat ; 30 cm

Ms. En llatí. Escrit per un «doctor Nitcholaus» (f. 291). Segell de l'editor «Aymo Lathomi de Arbosio clericus». Vint-i-un sexterns i dos septerns (ff. 72-95 [85]). Antic possessor: Alexander Petavius. Redactat a Bourges? Relligadures de Pius VI (1775-1799) i de Pius IX (1846-1878).

Cf. Andreas WILLMART, *Bibliothecae Apostolicae Vaticanae Codices ms. recensiti. Codices Reginenses Latini*, t. II, Bibliotheca Vaticana 1945, 452-454.

3.- V = Metz, Bibliothèque Publique, ms. 149, a. 1441

Liber creaturarum siue de homine / Raymundus Sebende

1441 ss. per al conjunt del manuscrit (f. 20')

81 ff (2 cols.)

Ms. miscel·lani i mutilat. En llatí. Escripura italiana renovada

Cf. *Catalogue des Manuscrits des Bibliothèques des Départements*, t. V, París, Imprimerie Nationale 1879, 65-66, que no hem pogut consultar

Conté: *Liber dictus Elucidarium*, ff. 1-20r; *Summa de vitiis et virtutibus*, ff. 21'-29'; *Dialogus de Sacris Ecclesie*, ff. 31'-42'; *Summa penitencie*, ff. 43-59'; *Excerptae ex prophetis sententiae* (escrit antijueu), ff. 59'-61'; *Speculum Ecclesie*, ff. 62'-68'; *Liber creaturarum siue de homine*, ff. 71'-81': conté només des del títol primer al començament del títol 47, amb llacunes als títols 1, 6, 12 i 18, mancant del tot els títols 7-11

4.- E = Kues, St. Nikolaus Spital, ms. 196, a. 1450

Liber nature sive creaturarum / Raymundus Sabunde

[Tercera redacció].- 1450 X 1 (f. 1')

204 ff (1 col.) ; 22 cm

Ms. En llatí, escrit per Johannes Silveli. Va pertànyer al cardenal Nico-

lau de Cusa i es guarda en la seva biblioteca. Possiblement escrit a Colònia
 Escriptura cursiva petita. Glosses marginals

Cf. J. MARX, *Verzeichnis der Handschriften-Sammlung des Hospitals zu Cues bei Bernkastel am Mosel*, Trèveris 1903, 182-183

5.- X = Lisboa, Biblioteca Nacional, iluminado 97, a. 1453

Liber creaturarum seu nature seu liber de homine / Raymundus Sabieude

1453.- Folis no numerats (2 cols.) : pergami : il.

Ms. mutilat del començament. En llatí, escrit per Cermium Guiss... (?)
 Balista.n (?) .

Cf. G. HAENEL, *Catalogui librorum manuscriptorum qui in bibliothecis Galliae, Helvetiae, Belgii, Britanniae Magnae, Hispaniae, Lusitaniae asservantur*, Leipzig 1830, 1030, K.I.16; Gabriel PEREIRA, *A Coleção dos Códices com iluminuras da Biblioteca Nacional de Lisboa*, Lisboa 1904, 97; P. O. KRISTELLER, *Iter Italicum. Accedunt alia itinera*, volum IV (*Alia itinera* II), *Great Britain to Spain*, Londres etc. 1989, 461 a-b

6.- M = París, Bibliothèque Nationale lat. 3134, a. 1445

Sciencia libri creaturarum seu liber nature et sciencia de homine / Raymundus Sebeide.

[Primera redacció].- 1455 IX 10 (f. 135^b)

[III +] 173 ff. (2 cols., 44-49 línies), relligat ; 29 cm

Ms. En llatí, escrit per Johannes Bassier, d'Autun. Antic possessor: Beaune, Hôtel-Dieu, a partir del 4 de juny del 1494. Copiat a París, «in domo Trecensi». Relligadura del segle XVIII

Cf. *Bibliothèque Nationale. Catalogue général des manuscrits latins*, tome IV (Nos. 3014 à 3277), París, Bibliothèque Nationale 1958, 208-209; Charles SAMARAN, Robert MARICHAL, *Catalogue des Manuscrits en Écriture Latine portant des indications de date, de lieu ou de copiste*, tome II, *Bibliothèque Nationale, Fonds latin (nos. 1 à 8.000)*, sous la direction de Marie-Thérèse d'ALVERNY. Notices établies par Monique GARAUD, Madeleine MABILLE et Josette METMAN, París, CNRS 1962, 151, pl. CXV

F. 1^a: *Tabula perutilis operis*, a 1 col., de començaments del segle XVI

7.- G = Magúncia, Stadtbibliothek, lat. II 235, a. 1457

Liber creaturarum seu nature sive de homine / Raymundus de Sabunde

[Tercera redacció].- 1457 III 12

252 ff. (2 cols.)

Ms. En llatí. Escrit per Johannes (*afegit i mig esvait*: Braxatoris) [H]ortulani de Maguntia. Antic possessor: Cartoixa de Magúncia. Dividit primer

en 401 *capitula*, un corrector posterior, a partir del capítol 218, va reportar aquesta divisió a 330. La taula (ff. 248^b-252^b) i les correccions del text no provenen pas de la mà del copista que va escriure el text del *Liber creaturarum*; probablement taula i correccions han estat manllevades a una de les edicions antigues (Deventer, ca. 1480?)

Cf. P. O. KRISTELLER, *Iter Italicum. Accedunt alia itinera*, volum III (*Alia itinera I*) *Australia to Germany*, Londres, etc. 1983, 605a

8.- a = Bonn, Universitätsbibliothek, lat. S 311, a. 1459

[*Liber creaturarum*] / [Ramon Sibiuda]

1459

247 ff. (2 cols., 40-43 línies)

Ms. En llatí

Cf. *Chirographorum in Bibliotheca Academica Bonnensi servatorum catalogus*, volumen II, quo libri descripti sunt praeter orientales reliqui, Bonn 1858-1876, 80; *Rheinische Handschriften der Universitätsbibliothek*, 1941, 11; P. O. KRISTELLER, *Iter Italicum. Accedunt alia itinera*, volum III (*Alia itinera I*) *Australia to Germany*, Londres, etc. 1983, 502b

9.- b = Magúncia, Bibliothek des Bischöflichen Priesterseminars, ms. 161, a. 1461

Liber creaturarum / Raymundus de Sabunde

1461

Ms. miscel·lani. En llatí

Cf. P. O. KRISTELLER, *Iter Italicum...*, volum III..., 603a

10.- B = Brussel·les, Bibliothèque Royale Albert Ier, lat. 2168 [1137] a. 1468.

Liber nature sive creaturarum / Raymundus Sabundus

[Tercera redacció].- 1468 XII 7

230 ff. (2 cols.) ; 28 cm

Ms. En llatí. Antic possessor: Monestir de Benedictins de Sant Nicolau a Brauweiler (Colònia). Glosses marginals

Cf. J. van den GHEYN, *Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque Royale de Belgique*, t. III, Brussel·les 1903, 324; *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque Royale des Ducs de Bourgogne*, vol. I, Bruxelles 1842, 23; Roger CALCOEN, *Inventaire des manuscrits scientifiques de la Bibliothèque Royale de Belgique*, vol. I, Brussel·les, Bibliothèque Royale 1965, 38, n° 36; *Manuscrits conservés à la Bibliothèque Royale Albert Ier Bruxelles*. Notices établies sous la direction de +François MASAI et de Martin WITTEK, Éditions Scientifiques E. Story-Scientia, Brussel·les-Gand 1982, 47, pl. 813

- 11.- N = París, Bibliothèque Nationale, lat. 3135, a. 1469
Liber nature siue creaturarum / Raymundus Sabieude
 [Primera redacció].- 1469
 [I +] 158 ff. (2 cols., 41 línies), relligat : pergami ; 27 cm
 Ms. En llatí. Títol de finals del segle XV: *De naturis creaturarum et specialiter de homine* (f. 158^r). Fet fer per fra I. Tielin, professor de teologia, del convent d'agustins de Saint Martin de Niort. Antics possessors: Josef Justus Scaliger (1540-1609), J. B. Colbert (1619-1688). Relligadura de basana natural.
 Reclams a cada quadern
 Cf. *Bibliothèque Nationale. Catalogue général des Manuscrits latins*, tome IV (Nos. 3014 à 3277), París, Imprimerie Nationale 1958, 209-210; Charles SAMARAN, Robert MARICHAL, *Catalogue des Manuscrits en Écriture Latine...*, t. II..., 153, pl. CXLII
- 12.- c = Bonn, Universitätsbibliothek, lat. S 312, a. 1472
 [*Liber creaturarum*] / [Ramon Sibiuda]
 1472
 248 ff. (2 cols. 38-40 línies) : paper i pergami
 Ms. En llatí
 Cf. *Chirographorum...*, o. c., 80-81; *Rheinische Handschriften...*, o. c., 15; P. O. KRISTELLER, *Iter Italicum...*, volum III, 502b
- 13.- Q = Tolosa de Llenguadoc, Bibliothèque Municipale, ms. 748, a. 1487
Sciencia libri creaturarum siue libri nature et sciencia de homine / [Ramon Sibiuda]
 [Primera redacció].- 1487 I 19
 1 + 286 ff. (2 cols., 36-37 línies), relligat ; 29 cm
 Ms. En llatí, escrit per Joan Vilar a l'Herm (Ariège? Lot? Basses Pyrénées?) (f. 258^b)
 Lletra cursiva del s. XV. Relligat antic en pell marron sobre fusta
 Cf. *Catalogue des Manuscrits des Bibliothèques des Départements*, t. VII, *Manuscrits de la Bibliothèque de Toulouse*, París, Imprimerie Nationale 1883, 441; Charles SAMARAN, Robert MARICHAL, *Catalogue...*, t. VI, 417, pl. CXLVII
Repertorium seu particularis tabula (ff. 285^v-286^v)
- 14.- d = Philadelphia, Pennsylvania, University Library, ms. Lea 7, a. 1487
 [*Liber creaturarum*] / [Ramon Sibiuda]
 1487 IV 28

199 ff. : relligat ; 31 cm

Ms. En llatí, escrit per Johannes Vischer (?). La relligadura és un full d'incunable

Cf. *Supplement to the Census of Medieval and Renaissance Manuscripts in the United States and Canada*, originated By C. C. FAYE, continued and edited by W. H. BOND, The Bibliographical Society of America 1962, 476

15.- H = Munic, Bayerische Staatsbibliothek, Clm 8743, a. 1493

Liber creaturarum seu nature siue de homine / Raimundi de Sabunde [Tercera redacció].- 1493

ABC + 3 + 264 + 1 ff. (1 col., 36 línies) : paper i pergamí ; 17 cm

Ms. En llatí. Escrit per Caspar Stapf, O. M. «Schweuus», sota el guardià Ludovicus Diffel. Antic possessor: Franciscans de Munic. Redactat a Munic

Números dels títols al marge

Cf. C. HALM, G. MEYER, *Catalogus codicum latinorum Bibliothecae regiae Monacensis secundum Andreae Schmellerii Indices*, tomi II pars I, Cod. 8101-10930, Munic 1874, 51

Ff. 1^a-8^v: *Tabula*

2. Manuscripts no datats

16.- O = París, Bibliothèque de l'Arsenal, ms. lat. 747

Scientia libri creaturarum siue nature et sciencia de homine / Remundus Sebude

[Primera redacció].- Segle XV

A + 16 + 263 ff. (1 col. [els primers 16 ff. a 2 cols.]), relligat : pergamí ; 30 cm

Ms. En llatí. Antic possessor: Col·legi de Navarra

Glosses marginals. No és dividit en «títols», sinó en paràgrafs sense numerar i amb rúbriques. Friedrich Stegmüller suposa que el ms. o bé el seu model van ésser acabats en vida de Ramon Sibiuda, abans del 29 d'abril del 1436.⁵ Relligadura en pell

Cf. Henry MARTIN, *Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque de l'Arsenal*, t. II, París, Plon 1886, 73

Ff. 1-8: Taula; ff. 8-15: Taula alfabètica

17.- L = París, Bibliothèque Nationale, ms. lat. 3133

5. Cf. *Raimundus Sabundus...* (citat en la nota 1), 9*.

Liber nature siue creaturarum / Raymundus Sabieude
 [Primera redacció].- Segle XV
 II + 245 ff. (2 cols.), relligat : pergami ; 29 cm
 Ms. En llatí. Antic possessor: Cambra dels comptes de Blois (f. 245)
 Reclams a cada quadern, sovint amb dibuixos humorístics o decoratius
 a la ploma, repujats d'ocre i vermelló. Relligadura restaurada
 Cf. *Bibliothèque Nationale. Catalogue général des Manuscrits latins*, tome IV
 (Nos 3014 à 3277), París, Bibliothèque Nationale 1958, 207-208

18.- e = París, Bibliothèque Nationale, ms. lat. 18133
Liber creaturarum / Raymundus de Sabunde
 Segle XV
 498 ff. : pergami
 Ms. En llatí. Prové del fons de Compiègne. Escrit a França
 Mutilat al començament, comença al final del títol I
 Cf. Léopold DELISLE, *Inventaire des manuscrits latins de Notre-Dame et
 d'autres fonds conservés à la Bibliothèque Nationale sous les nos. 16179-
 18613*, dins «Bibliothèque de l'École des Chartes», 31 (1870), 543; P. O.
 KRISTELLER, *Iter Italicum...*, vol. III, 268b

19.- F = Madrid, Biblioteca Nacional, ms. 1552
Liber nature siue creaturarum / Raymundus Sabieude
 [Primera redacció].- Segle XV
 3 + 268 + 8 ff. (2 cols., 33-36 línies) : paper i pergami ; 28 cm
 Ms. En llatí. Prové de França
 Cf. B. J. GALLARDO, *Ensayo de una biblioteca española*. II, Madrid
 1866, *Apéndice: Índice de manuscritos de la Biblioteca Nacional*, 142; Je-
 sús DOMÍNGUEZ BORDONA, *Manuscritos con pinturas*, vol. I, Madrid 1933,
 261, n° 542; *Inventario general de manuscritos de la Biblioteca Nacional*,
 t. IV, Ms. 1101-1598, Madrid, s. d., 446-447; P. O. KRISTELLER, *Iter
 Italicum...*, o. c., vol. IV, 545a

20.- D = Clermont-Ferrand, Bibliothèque Municipale et Universitaire,
 ms. 195

Liber creaturarum sive de homine / Raymundo Sebeude
 [Primera redacció].- Segle XV
 227 ff. (2 cols.), relligat : pergami ; 29 cm
 Ms. En llatí. Comprat a Tolosa de Llenguadoc el setembre de 1830
 (coberta del començament). Antic possessor, H. Michel, advocat de Cler-
 mont-Ferrand (f. 1). Relligat a Castelnaudary l'agost del 1679 (f. 227*)
 Cf. *Catalogue général des Manuscrits des Bibliothèques Publiques de
 France. Départements*, t. XIV, París, Plon 1890, 67

21.- S = Auch, Bibliothèque Publique, ms. 6
Liber nature et creaturarum seu de sciencia hominis / [Ramon Sibiu-
 da]

262 ff. (1 col.) : pergami ; 31 cm

El foli 1, on començava el pròleg, ha estat arrancat i del foli 2', on acabava, n'ha estat raspada l'escriptura. El text és dividit en 345 «capitula», tot i que la taula només n'enumera 344

Cf. *Catalogue général des Manuscrits des Bibliothèques Publiques de France. Départements*, t. IV, París Plon 1886, 394-395

Ff. 1-241': *Liber nature et creaturarum*

Ff. 252-262': *Tractatus sive dialogus de conceptione gloriosissime virginis Marie et preservatione eiusdem a peccato originali*

22.- U = Rouen, Bibliothèque Publique, ms. 595
Liber creaturarum seu nature seu liber de homine / Ramundus Sibieu-
 de

Segle XV

324 ff. (1 col.), relligat ; 20 cm

Ms. mutilat des del començament fins al títol 103 de les edicions. En llatí

El text és dividit en paràgrafs sense numerar. Escripura cursiva. Relligadura moderna

Cf. *Catalogue général des Manuscrits des Bibliothèques Publiques de France. Départements*, t. 1, París, Plon 1886, 150

23.- K = Namur, Bibliothèque de la Ville, ms. 28
Liber nature siue creaturarum / Raymundus Sabundo
 [Tercera redacció].- Segle XV
 167 ff. (2 cols.), relligat ; 30 cm
 Ms. En llatí. Prové del monestir cistercenc del Jardinet, «iuxta Walcuriam»-Walcourt- (f. 1')

Paper amb filigrana de la sirena o de cap de cerf crucifer; glosses marginals; quaderns de 12 fulls, reclams (molts desapareguts); ferro de l'abadia del Jardinet. Relligadura del segle XV, pell sobre fusta

Cf. Paul FAIDER, *Catalogue des Manuscrits conservés à Namur*, Gembloux, Duculot 1934, 91

24.- C = Brussel-les, Bibliothèque Royale Albert Ier, ms. 2169 [829]
Sciencia de homine / Raymundus Sebonda
 [Tercera redacció].- Segle XV
 152 ff. (2 cols.) : paper i pergami ; 30 cm
 Ms. En llatí. Prové del convent dels frares de la Santa Creu de Namur

Glosses marginals

Cf. J. van den GHEYN, *Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque Royale de Belgique*, t. III, *Théologie*, Brussel·les 1903, 324; *Catalogue des mss. de la Bibliothèque Royale des ducs de Bourgogne*, vol. I, Brussel·les 1842, 17; Roger CALCOEN, *Inventaire des manuscrits scientifiques de la Bibliothèque Royale de Belgique*, Brussel·les, Bibliothèque Royale 1965, 26, n° 26; P. O. KRISTELLER, *Iter Italicum...*, vol. III, 90a

25.- A = Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, ms. B 79 *Liber creaturarum seu nature siue de homine* / Raymundus Sabundius [Tercera redacció].- Segle XV

I + 23 + 251 + 3 + 23 (2 cols., 42-44 línies) : paper ; 29 cm

Ms. En llatí. Títol del colofó. Escrit per Johannes Dobben de Alemaria (f. 251va). Prové de la cartoixa de Santa Bàrbara, a Colònia («Liber domus sancte barbare in Colonia ordinis carthusiensis», cara interior portada, a dalt), fou comprat per a la col·lecció Phillipps⁶, adquirit a Londres el 1917 per Eduard Toda i donat posteriorment per aquest a la institució on actualment és custodiat.

Paper amb filigrana de la corona, molt semblant a la que reporta PICCARD amb el número 315⁷ i, per tant, produït entre 1430-1442. Alguns corcs. Els primers 23 ff. són buits i no numerats, el *Liber creaturarum* ocupa els folis numerats 1-251, després hi ha tres folis amb un apòleg sobre l'obediència dels frares i un text *De benivolentia prelatorum erga subditos*, i acabat 23 ff. més en blanc. També és en blanc el f. 13 del *Liber creaturarum*. Escriptura bastarda del segle XV. Rúbriques. Inicials en vermell. Plecs: 3 de 6x2, el segon dels quals és coix (5/6), 1 f. escadusser, 22 de 6x2, amb reclams al final de cadascun d'ells. Foliació antiga fins al f. 6. El f. 1, que contenia el pròleg, ha estat tallat. En el f. 2, la meitat superior de la segona columna també ha estat tallada; el que resta del foli, així com la meitat de la primera columna, han estat recoberts amb un tros de paper, sobre el qual hom va escriure el segle XVI o a principis del XVII aquesta nota: «Auctor est Raymundus Sabundius cuius prologus prohibe-

6. Sir Thomas Phillipps (+ 1827) aplegà a començaments del segle passat, primer a Middlehill (Worcester) i després a Cheltenham (Glocester) una col·lecció molt important de manuscrits. El 1886 comença la dispersió d'aquest fons, del qual hi havia un inventari incomplet, que contenia notícia de 23.837 peces: cf. Henri OMONT, *Catalogue des Mss. de la Bibliothèque de Sir Thomas Phillipps*, París, Bibliothèque Nationale 1903, 5-6.

7. Cf. Gerhard PICCARD, *Die Kronenwasserzeichen. Findbuch I der Wasserzeichenkartei Piccard im Hauptstaatsarchiv Stuttgart*, Stuttgart, Verlag W. Kohlhammer 1961, 34. 60.

tur in Indice Tridentino». Més amunt, a la part esquerra del foli, es llegeix: «Eduard Toda Londres 1917». «Ex-libris» d'Eduard Toda al centre de la cara interior de la portada. Cota del ms. a la biblioteca Phillipps al recto del f. de guarda. Relligadura antiga dels segles XV-XVI, pell sobre fusta, amb molts corcs, ferros per als tancadors, que manquen. Llom també de pell, restaurat, amb nervis. Dalt de tot, etiqueta rodona amb la signatura actual del ms. «B - 79». A la portada exterior, dos teixells de pell enganxats, amb inscripcions mig esvaïdes: *Liber creaturarum siue nature*; la segona no es llegeix. Al f. 251^r, després del colofó, també hi ha una inscripció que ha estat raspada; per les traces de les lletres, sembla de la mateixa mena que les inscripcions dels teixells

Cf. Eduard TODA Y GÜELL, *Bibliografia espanyola d'Itàlia dels orígens de la impremta fins a l'any 1900*, vol. IV, Castell de Sant Miquel d'Escornalbou 1930, 9

26.- W = Sevilla, Biblioteca Capitular, ms. 84-1-4

Liber creaturarum seu nature seu liber de homine / [Ramon Sibiuda]

1 col.

Ms. En llatí. Mutilat del començament, que contenia el pròleg

Cf. José M. GÓMEZ HERAS, *El «Liber creaturarum» de R. Sabunde. Estudio bibliográfico*, dins «Cuadernos Salmantinos de Filosofía», III (1976), 256

27.- T = Grenoble, Bibliothèque Publique, ms. 319

Theologia naturalis sive liber creaturarum / Raymundus de Sabundae

Segle XVI

365 ff., relligat ; 29 cm

Ms. En llatí, Prové del convent de frares predicadors de Grenoble. Relligadura de pergami

Cf. *Catalogue général des Manuscrits des Bibliothèques Publiques de France. Départements*, t. VII, París, Plon 1889, 123

28.- f = Düsseldorf, Landes- und Stadtbibliothek, ms. B 121

Liber nature sive creaturarum / Raymundus Sabunde

Segle XV

Pergami

Ms. miscel·lani. En llatí. Títol al f. 5

Comença al f. 6 i és fragmentari al començament

Cf. P. O. KRISTELLER, *Iter Italicum...*, o. c., vol. III, 522b

29.- I = Munic, Bayerische Staatsbibliothek, Clm 10592

Liber creaturarum / [Ramon Sibiuda]

Segle XVII

492 ff. (1 col.) ; 20 x 26 cm

Ms. miscel·lani. És una còpia de l'edició lionesa del *Liber creaturarum* de 1526, sense el pròleg. Prové de la Biblioteca Palatina de Mannheim

Cf. C. HALM, G. MEYER, *Catalogus codicum latinorum Bibliothecae regiae Monacensis secundum Andreae Schmellerii Indices*, tomi II pars I, Munic 1874, 153; *Raimundi Lulli Opera Latina. 154-155. Opera Parisiensia anno M CCC IX composita* edidit Helmut RIEDLINGER, Ciutat de Mallorca 1967, 196.

Ff. 1-11, R. Lullus, *Liber qui est de ente simpliciter absoluto*

Ff. 12-20, R. Lullus, *Liber correlativorum innatorum*

Ff. 21-492, R. Sibiuda, *Liber creaturarum seu naturae sive de homine*

30.- g = Magúncia, Stadtbibliothek, ms. 608

De principiis creaturarum / Raymundus de Sebunde

Segle XV

Cf. P. O. KRISTELLER, *Iter Italicum...*, o. c., vol. III, 605a

31.- h = Liège, Bibliothèque de l'Université, ms. lat. 350

[*Liber creaturarum*] / [Ramon Sibiuda]

Cf. Horacio SANTIAGO-OTERO, o. c., 424

32.- i = Manchester, John Rylands Library, ms. lat. 409 67858

[*Liber creaturarum*] / [Ramon Sibiuda]

191 ff.

Cf. Horacio SANTIAGO-OTERO, o. c., 424

33.- j = Milà, Biblioteca Ambrosiana, ms. O 67 sup

Scientia libri creaturarum / [Ramon Sibiuda]

237 ff. ; 22 x 16 cm

Una mà tardana suggereix en un full volant que l'autor és R. Sibiuda

Cf. *Inventario Ceruti dei manoscritti della Biblioteca Ambrosiana*, Trezzano, Editrice Etimar 1978, t. IV, L sup - R sup, 306-307; P. O. KRISTELLER, *Iter italicum...*, vol. I, Agrigento to Novara, Photomechanical Reprint, Londres-Leiden 1965, 337b; Horacio SANTIAGO-OTERO, o. c., 242

34.- k = Viena, Dominikanerkonvent, ms. lat. 100/65

Liber nature sive creaturarum / Raymundus de Sabunde

Segle XV

83 ff. (2 cols.) ; 30 cm

Ms. miscel·lani. En llatí. Text del *Liber creaturarum* incomplet

Cf. HORACIO SANTIAGO-OTERO, *o. c.*, 435, P. O. KRISTELLER, *Iter Italicum...*, vol. III, *Australia to Germany*, Londres-Leiden 1983, 53a

Ff. 1-12, Johannes de Turrecremata, *Contra impugnantes paupertatem Christi*

Ff. 13-83^b, Raymundus Sibiuda, *Liber creaturarum*

35.-1 = Viena, Dominikanerkonvent, ms. lat. 212/178

Liber nature sive creaturarum / Raymundus de Sabunde

Segle XV

189 ff. (2 cols.) ; 30 cm

Ms. En llatí

Cf. T. GOTTLIEB, *Mittelalterliche Bibliothekskataloge Österreichs* I, Viena 1915, 363, cod. L 20; P. O. KRISTELLER, *Iter Italicum...*, vol. III, 53a. No hem pogut consultar Felix CZEIKE, *Verzeichnis der Handschriften des Dominikanerkonvents in Wien bis zum Ende des 16. Jahrhunderts*, Viena 1952

Ff. 130^a-158^b intercalat *Fragmentum theologicum de missa*

3. «Excerpta» i abreviacions

36.-Y = Wolfenbüttel, Herzog-August-Bibliothek, ms. 3914

Ex libro... qui inscribitur *Theologia naturalis* vel *Creaturarum sive de homine liber* / Raymundi (de Sebunda), filii Gaufredi

1439 (f. 10^v)⁸

12 ff., relligat ; 21 x 14 cm

Ms miscel·lani. En llatí i alemany. L'èxplicit defineix l'escrit sibiudià «ars operationis raymundi, filii Gaufredi». Prové de l'antiga biblioteca de Helmstedt. Relligadura de pell sobre fusta

Escrit per dues mans. Inicials vermelles. La relligadura ostenta gravades les figures d'una doble àliga amb els símbols dels quatre evangelistes. Manquen els tancadors. Un foli de guarda al principi i al final del manuscrit, constituït per un full de pergami del segle XIV, que conté un comentari de Donat

Cf. OTTO VON HEINEMANN, *Die Handschriften der Herzoglichen Biblio-*

8. Datació donada pel catàleg que citem tot seguit, impossible de sostenir, tenint en compte que el títol de *Theologia naturalis* no s'aplica al *Liber creaturarum* fins a l'edició de Deventer, ca. 1480. De tota manera, hem de mantenir un punt de cautela davant aquest curiosíssim manuscrit, que sembla vehicular escrits de tipus mèdic o sanitari.

thek zu Wolfenbüttel, II. Abteilung. *Die Augusteischen Handschriften*, t. V, Wolfenbüttel 1903, 206-207

Ff. 1-7', *Ars operationis magistri Raymundi, filii Gaufredi*

Ff. 8-10', Fracii Africi, discipuli Bulbonis Alunizar, *Liber quartus de septem herbis septem planetis atributis*

F. 12', *Ein plattdeutsches und ein lateinisches Recept gegen die Pocken*

37.- Z = Erlangen, Universitätsbibliothek, ms. 571

Sermones ex theologia naturali et ex viola anime

1508-1510 III 20

276 ff. (1 col., nombre divers de ratlles), relligat ; 17 cm

Ms. miscel·lani. En llatí. Conté el *Tractatus 'Nosce te ipsum'* del franciscà Johannes Mattyessen. Escrit per fra Martinus Hainrici. Prové de l'abadia de Heilsbronn. Possiblement havia pertangut abans al monestir de Riefeld, Baixa Baviera (f. 1')

La filigrana és irrecognoscible. Escripura barroera i desordenada. Relligadura de pell. El ms. conté 48 sermons que s'inspiren en el *Liber creaturarum* i en la *Viola anime*

Cf. Hans FISCHER, *Die lateinischen Papierhandschriften der Universitätsbibliothek Erlangen*, Erlangen 1936, 237-238

Ff. 2-114, *Tractatus 'Nosce te ipsum'* / Johannes Mattyessen

Ff. 114-153, *Sequuntur introductiones in tractatum 'Nosce te...*

Ff. 154-181', *Alphabetum devoti monachi sancti Bonaventurae*

Ff. 181'-183', *Alphabetum seu lectio boni christiani*

Ff. 183'-276', *Sermones ex theologia naturali et ex viola anime*

38.- m = Bonn, Universitätsbibliothek, ms. lat. 324

Excerptum [ex libro creaturarum]

Segle XV

358 ff.

Cf. HORACIO SANTIAGO-OTERO, *o. c.*, 424

Ff. 265-358, *Excerptum*

39.- n = Brussel·les, Bibliothèque Royale Albert Ier, ms. 1391 [708-719]

Abbreuiatum libri de homine / Raymundi de Sebonde

Cf. *Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque Royale des Ducs de Bourgogne I*, Brussel·les 1842, 15; J. van den GHEYN, *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque Royale de Belgique*, t. II, 319-320; P. O. KRISTELLER, *Iter italicum...*, *o. c.*, vol. III, 89b

Abbreuiatum libri de homine Raymundi de Sebonde

Pius II, *Lletra a Mahomet II*

Johannes de Turrecremata, *Contra errores Mahometi*
Pius II, *Orationes*

40. o = Cuyk-Sint-Agatha, Kruisheerenklooster, ms. C 119
Abbreviatus liber de homine / magistri Raymundi de Sabundo, profes-
oris sacre theologie atque doctoris in medicinis

1481

116 ff.

Cf. G. I. LIEFTINCK, *Manuscripts datés conservés dans les Pays-Bas. Cata-*
logue paléographique des manuscrits en écriture latine portant des indications
de date, tome I, *Les manuscrits d'origine étrangère (815- C 1550). Texte*,
Amsterdam, North-Holland Publishing Company 1964, 9, n° 20; *Plan-*
ches, ibid., pl. 210; P. O. KRISTELLER, *Iter Italicum...*, o. c., vol. IV (*Alia*
Itinera II), *Great Britain to Spain*, London 1989, 340b

Taula

4. Apèndix

Donarem ara una brevíssima senyalització d'altres manuscrits de matèria sibiudiana, per tal d'evitar confusions i aportar les lleus claredats que en aquest tema s'han pogut obtenir els darrers anys, expressant una vegada més la nostra convicció que encara no s'han esgotat del tot les possibles noves troballes de material sibiudià manuscrit. Afegint-hi que és urgentíssim de desniar-lo, per tal que es pugui procedir com més aviat millor a un estudi de la difusió de l'obra de Sibiuda i dels ambients que la van rebre, de les associacions que va suscitar i de les possibles solidaritats o oposicions que va trobar en el seu primer camí.

41.- p = Londres, British Library, ms. 17 D. XXII

Natural Theologie or the Book of creatures / [Ramon Sibiuda]

S. XVII

Ms. Traducció anònima en anglès del *Liber creaturarum*

Cf. G. F. WARNER, J. P. GILSON, *British Museum. Catalogue of western*
Manuscripts in the Old Royal and the King's Collections, vol. II, Oxford
1921, 258; *Index of Manuscripts in the British Library*, vol. IX, Cambrid-

ge, Chadwyck-Healey 1985, 74b

42.- r = Londres, British Library, ms. 17 B. XIV, XXVI

Of the nature of man / Reymund Sebundius

Segle XVII

«Certayne dialogues which shew the knowledge of Christ, and of man

himself augmented agayne and faythfully corrected. Translated out to Latin into English by J[ohn] R[obertes]». Es una traducció que ha restat manuscrita de l'edició de la *Viola animae* o *De natura hominis*, del 1568. El nom de John Robertes ha estat conjecturat a partir d'un acròstic

Cf. *British Museum. Catalogue of western Manuscripts in the Old Royal and King's Collections*, vol. II, Oxford 1921, 228; *Index of Manuscripts in the British Library*, vol. IX, Cambridge, Chadwyck-Healy 1985, 74b

43.- s = Brussel·les, Bibliothèque Royale Albert Ier, ms. 2170 (II 2857)

Liber naturae / Raymundus de Sabonda

1817

327 ff. ; 17 cm

Després del títol, «traduit du latin de Raymond Sebond, par Dom Charles de Blandecq, religieux de l'Ordre de St. Benoît à Marchiennes à 1600, imprimé en 1617. Revu, corrigé et rédigé en meilleur français, par M. J. L. C. en 1817»

Cf. J. van den GHEYN, *Catalogue...*, o. c., vol. III, 324-325, n° 2170; HORACIO SANTIAGO-OTERO, o. c., 424; P. O. KRISTELLER, *Iter italicum...*, o. c., vol. III, 109b

44.- t = Barcelona, Biblioteca Pública Episcopal, ms. 2152 (cota antiga, actualment caps 19 dels mss. de Mn. Salvador Bové)

Teologia natural o Llibre de les creatures / Ramon Sibiude

1896 VIII

Només tres planes d'aquesta projectada traducció, al començament de la llibreta que la guarda, les quals corresponen a un fragment inicial del títol I

Cf. Lluís ROURERA I FARRÉ, *Escrips i polèmiques del lul·lista Salvador Bové (1869-1915)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1986, 117

45.- u = Bolònia, Biblioteca Universitària, ms. 4120

Indice dei codici superstiti nella Biblioteca di S. Salvatore di Bologna

1796

En aquesta obra es dona notícia d'un manuscrit de la *Viola animae* de Raymundus de Sabunde, pretesament del segle XV⁹

9. La *Viola animae* fou editada a Colònia per Heinrich Quentell l'any 1499, després a Toledo per P. Hagenbach el 1500, etc. [cf. *Raimundus Sebundus...*, citat en la nota 1, 18*-20*]. El més probable, doncs, és que el ms. de San Salvatore de Bolonya fos del segle XVI i que consistís en la còpia d'una de les edicions d'aquesta obreta (la de Milà, Lignano 1517?).

Cf. P. O. KRISTELLER, *Iter italicum*, vol. I, 26a; MAZZANTINI [Albano SORBELLI], *Inventario dei manoscritti delle biblioteche d'Italia*, vol. XXVII, Florència, Olschki 1923, 122, n° 1989

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ

UN FORMULARI DE LLETRES DE LA CÚRIA ECLESIASTICA DE GIRONA, s.XV.

L'exercici de l'autoritat per mitjà de les lletres en època medieval és prou conegut. Els monarques les utilitzen per comunicar les seves ordres, respondre a peticions, concedir gràcies i intervenir en afers de totes menes. Els papes expedeixen butlles i mandats amb finalitat anàloga. Les cancelleries n'enregistraren en quantitats incommensurables, i avui les sèries de registres constitueixen fonts precioses d'investigació.

En un esgraó inferior de la jerarquia eclesiàstica, els bisbes, personalment o bé a través dels seus vicaris generals, també es serveixen de lletres emanades de la seva cúria, ben organitzada des de finals del s. XIII o principis del s. XIV. Concedeixen dispenses, comissionen investigacions o atesten fets. L'acció ordinària de les cancelleries episcopals ha estat menys explorada que altres tipus d'actes, com les visites pastorals; potser, en canvi, el volum de la seva activitat fou més important. Presenta diversos aspectes d'interès, com és la forma d'adopció de resolucions, la temàtica que les originava i els camins de comunicació de la voluntat del superior als súbdits. D'entre aquests aspectes és el redaccional el que ens proposem d'analitzar ací. Com es redactaven i quins models seguien les lletres episcopals.

Efectivament, la reiteració d'afers similars aconsellava de compondre en forma anàloga documents de contingut paral·lel; una cúria episcopal potser no disposava de secretaris capaços de teixir múltiples variacions textuais d'unes mateixes expressions. I encara que n'hagués disposat, si, entre les lletres, algunes podien escriure's en forma lliure, d'altres havien de pesar les paraules amb precisió; l'ús d'un formulari s'imposava.

Dins la sèrie de registres de lletres de la cúria episcopal de Girona es descobreix sovint una solució elemental a la necessitat de formularis; índexs temàtics de lletres elaborats en vista a la seva utilització com a model. De